

Erdővidék

Szerelmes földrajz

A népmesék táltos csikaja csak akkor képes csodákra, ha a szerencsét próbáló királyfi vagy disznópásztor legényke, széna vagy zab helyett, szakajtónyi égő parazsat tesz elébe, amitől az hirtelen szárnyas paripává változik. Szép ez a szürrealista népmesei abszurd – abrak helyett izzó parazsat ropogtató kicsikó –, hasonlatnak sem rossz, Erdővidékre ugyancsak ráillik, mert itt született a mesekirály, Benedek Elek, itt nyílottak ki Kriza János *Vadrózsái*, innen indult világjáró útjára a „bércre esett fa”, Bölöni Farkas Sándor, akinek útleírása, *Utazás Észak-Amerikában*, (1834) ajánlott olvasmány az Amerikai Egyesült Államok egyetemén, és itt nyugszik a népmonda szerint Attila hun király kedves felesége, Réka (Rika).

Színesen kavarognak valós és mesés történetek, alakok, hősök e kis hazában, nincs határ a reális és a metafizikai mező között, a történelem, a tudomány, az irodalom jeles fiait, nagyasszonyait úgy emlegeti a közrendi ember, akárcsak a regék, a legendák, mítoszok szereplőit, a helyszínek, ormok, dűlők, völgyek beszélni tudnak, helytállásról, fergeteges küzdelmeikről, szerelmesek boldogságáról vagy keserves csalódásáról, óriások és tündérek csodatetteiről, magyar nyelvünk ősgyökeiről árulkodnak.

Még a közigazgatás is igazolja az átváltozást. Erdővidék soha nem volt önálló szék, Miklós fiúszék és Bardóc fiúszék egyesüléséből jött létre, a kohéziót belső erők teremtették meg, azok tartják egybe a két részt. Csíkszázhoz is sok köze van, onnan, a Dél-Hargitából futnak le a vizei, s a határt pontosan meghúzni lehetetlen, Csíkorra nevű bérc a kisbaconi Benedek-kúria ablakából megcsodálható. Kisebb egységekből állt össze az egész, a toldások nyomai eltűntek, s létrejött a Székelyföld egyik legkedvesebb kistája, amelyet – Benedek Elek rajongó szavai szerint – Isten a tenyerébe vett, ezáltal az Úr tenyerévé változott. Íme, a szárnyas paripához hasonlatos példabeszéd Erdővidékről.

Magas, de szelíd hegyek kerítik körbe ezt a szép medencét: keleten a Baróti-hegység, északkeleten a Hargita déli nyúlványa, északnyugaton a Persányi-

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született irodalomtörténész. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádióknak.

hegyek, csupán délnyugat irányába, a Barcaság felé nyitott, onnan fúj gyakran a szél, amit okkal *német szélnek* neveznek. „Egy hosszúkó tál, melynek kicsorbult egyik vége...” – írja Benedek Elek, s ebben a metaforában benne van az otthonosság érzete, amely egyetlen nagy családdá olvasztja össze az itt lakókat.

Ha rajongással közelítjük meg e tájat, mert csak úgy szabad, magunkkal visszük képzeleteinket, pozitív töltetű előítéleteinket, emiatt hasonló elvárásaink vannak vele szemben; hatalmába kerít egy nemes idealizmus, ami örömmel tölt el, s a lélek derűjével társul. A szellemi kielégülés boldogságát éljük meg, mert a tudatunkban, pszichénkben felhalmozódott energiák termékeny talajra találnak, s igazolást nyernek Erdővidéken. Szép és gazdag a magyar haza e parányi része még akkor is, ha ma egy másik, szomszédos ország kellős közepében található: haza jövünk ide, függetlenül attól, hogy hol születtünk, hol élünk.

Közelítsük meg elsőként a magaslatokról, a székelyek szent hegyéről, a Hargitáról!

Északkeleten szelíd óriások őrzik a medencét: Nagy-Piliske (1374 m), Mitács (1280 m), Kakukk-hegy (1558 m). Jelentős magasságok, még sincs sehol egyetlen égre törő szikla, a fák felfutnak a csúcsokig, s ez a zöld rengeteg szemet, szívet nyugtat, megerősíti biztonságérzetünket, azt, hogy nem szakadtunk ki a természetből, nem részesei, hanem részei vagyunk annak, akárcsak a moha, a zuzmó, a gombák, a virágok, a daliás tölgyek, fenyők, vadak, madarak. Igen, a természet teljességének érzetét éljük meg, és a biztonságét, hisz mint magzataburok vesz körül a végtelennek látszó lombtenger. A Mitács lábánál Gyöngyerdőnek nevezik a hegyhátat, ennél szebb metaforája nem lehetne Erdővidéknek, talán csak Kriza János verse, katonadalának első szakasza szárnyalja túl azt líraiságban:

*Erdővidék az én hazám,
Katonának szült az anyám,
Zöld erdő zúgásán,
Vadgalamb szólásán
Nevelt föl jó apám.*

Anyaföld, katonasors, erdő, madár, szülő. Milyen egyszerű fogalomsor, s milyen tökéletes! Magas szellemi régiókba emel, s részesei leszünk a csodás metamorfózisnak, a tárgyak, élőlények szent fogalommá lényegülnek át. Nem véletlen, hogy a haza és a természet nagy szerelmese, Jókai Mór erdélyi útján ide is eljutott, 1853-ban itt, a Mitács-hágón keresztül szekerezett, gyalogolt át Kisbaconból, Magyarhermányon át, Csíksországba. Jó úton járt, Mitács a legendában a hegyek varázslója, mindig sűrű felhőbe burkolta Piliske várát, így az elenség azt nem tudta elfoglalni.

De érdemes néha leszállni Pegazusról, az irodalom szárnyas (most már götös?) lováról, s a botanikus kutató tekintetével nézni szét Flóra asszony mezején. A tölgyek alatt, a bükkösök tisztásain, a fenyőerdők lankáin és meredek kaptatóin, lenn, a televény talaj szintjén tarka, dús és pazar a lágyszárú növénytaka-

ró. A Székelyföld újkori ismerője, a kiváló geográfus, biológus, botanikus, Vofkori László szedte össze a költők számára is csaléteknek számító virág- és növényneveket: „aranyos fodorka, sárga tyúktaréj, bogláros szellőrózsa, salátaboglárka, tavaszi kankalin, tüdőfű, kányavicsorgó, medvehagyma ... csillagnárcisz, zergeboglár, kockásliliom, papucskosbor, törpenősziröm, telekvirág” (*Székelyföld útikönyve*, II/471).

De tanácsos oldani a szakember tömény felsorolásán. Gyermek nagy öröme tavasszal, a bükkösök vastag avarában a kakasmandikó, lilarózsaszín szíromleveleit menyecskesen hátra csapja, ha már teljesen kinyílt, s leveleinek madártojáshéj színét piktorok irigyelhetik.

Réteken és erdei tisztásokon a harangvirág- és margaréta-tenger egyedül a csillagos éghez hasonlítható, s a kankalin kikeletkor szemet kápráztat élénk-sárga színével. A kockás liliomnak – írja Lőrincz Sándor – „a növényvilágban szokatlan sakktábla mintázata van” (*Erdővidéki túra utak*, 2013). Az Olt árterületén nyílik. A hatalmas populációt képező salátaboglárka leveleit egymással versengve szedik tavasszal gyermekek, asszonyok, s ha bárányt vágnak húsvétkor, a fejre pikáns ízű salátalevest főznek. Nyelvjárási neve: versengő. A kékibolya a népdalok virágnyelvén személyyé változhat, színe és illata szerelemre csábít, legények szedik csokorba, s tűzik lányok mellére.

A putypuruty virág mintha Weöres Sándor verséből hullott volna ki, az Almás-barlang közelében és a Kormos völgyében nyílik, tudományos neve sem csúnya: zergeboglár. Szellőrózsa, csillagvirág, turbánliliom. Hogy zenél ez a három virágnév! S az élvezetek pohara akkor telik csordulásig, amikor rügypatanás után a farkasboroszlán bódító illata csapódik az orrunkba, s tölti be a lombhullató erdők minden völgyét, zugát, szurdokát. A kisasszony papucs – másik két neve boldogasszony-papucs, rigópohár – a természet egyik csodája, szíromlevele cipőcske alakú, ezzel ejti csapdába a rovarokat, hogy azok beporozzák bibéjét. Mert, ugye, teremni muszáj!

A hepehupás dombokra felkúszó erdőségekben – mintha hófoltokat látnánk – annyi a keserűgomba, s különleges csemegének számít az őzláb- és a róka-gomba, a tinóru, a vargánya, a kékhátú, a medvegomba. Csendülő, hangulatfestő neve miatt kedves a bunkóslábú fülőke, a csészés csillaggomba, a csillagspórás susulyka, a szegfűgomba, a fenyőpereszke, a retökszagú kígyógomba. A lakosság egyik fontos eledele ma is, félszáznyi gombafajtát számoltak össze itt a szakértők.

A Persányi-hegységben már-már háziállatnak számító barna medvéről és annak testrészeiről három virágnövényt is elneveztek: medvehagyma, medvetalp, medveköröm. A medicina ugyanúgy kedveli, mint a kertkultúra. Egy sárga virágú mocsári növényt pünkösdi rózsának neveznek errefelé, holott az igazi pünkösdi rózsza a népdal szerint kihajlik az útra a lányok, asszonyok kertjéből, s halványpiros virágának illata nyomán indul el a szerelmes legény a rózsabokor tulajdonosához.

Erdővidék állatvilága, éppen a jó klíma, a termékeny talaj, a sűrű bozótok, ciheresek, vágatok miatt, igencsak gazdag. Vadászok, természetbúvárok állítják,

hogy csak ritkán csattognak itt a hímszarvasok agancsai, annyi a tehén, jut mindenik basának bőven; őzet, nyulat, vaddisznót, borzot lépten-nyomon lehet látni az erdőszéleken, a tisztásokon; lakja az erdőket a feketególya, a szürke gém, a kék-, a szén- és a fenyőcinke, a pinty, az őrgébics, a citromsármány, a harkály, a tüzesfejű királyka; madárrajok lármájától vagy csicsergésétől hangosak a völgyek és a zugok, csattog a haris, uppog a tollbóbitás búbos banka, pitypalattyl a fűrj, turbékol a vadgalamb, rikoltozik a kánya, kacag a gerle, vijjog a vércse. Igazi madárparadicsom Erdővidék, mert van táplálék bőven, rengeteg a vad-cseresznyefa, a vadvackorfa, galagonya, kökény, dúskálhatnak termésükben a szárnyasok az ágak hegyén s a négylábúak lenn, az avarban. Nem csoda, hogy Erdély híres államférfiai ide jártak vadászni, a nagy fejedelem, Bethlen Gábor vadászkastélyt építtetett Olaszteleken, s az itteni Daniel családdal olyan bizalmas viszonyt ápolt, hogy a Danielek átvehették címerükbe a Bethlenek családi címeréből az egyik nyakán nyíllal átlőtt hattyút. Olaszteleken a Daniel-kúria utcai homlokzatán ma is megcsodálható ez a remekműnek számító kőcímer, jelmondata: DEUS PROVIDEBIT (Isten gondoskodik).

Ha visszafelé pillantunk a fauna történetében, szédítő időutazásba bonyolódhatunk. Felsőrákos melletti lignitbányából 2008 júniusában szenzációs lelet került elő, a pleisztocén korban élt, a masztodonfélék családjába tartozó őselefánt csontváza kb. 2-3 millió éves, hossza 6 méter, magassága 2,65 méter, agyara 4,27 méter hosszú. Nemcsak kuriózum a lelet, hanem a Föld élővilágának értékes relikviája. Az Erdővidék Múzeum őrzi Baróton.

Csalóka ármány játszadozik a látogatóval, ha elmerülünk a lenti lapályok és hepehupák áldásainak csodálatában, máris a magaslatokra, a csúcsokra, hegyi hágókra kíváncsozunk vissza. Van egy vulkáni kúp, amelyik beszélni tud: a Nagy-Murgó. Ez már a Hargita folytatásának számító Baróti-hegység unikuma, testvére a csíkszászi Csomádnak, éppen csak a Szent Anna-tó hiányzik a belsejéből, tetejéről. Tökéletes gúla, olyan szabályos kúp, amilyent csak tüzet, követ és lávát okádó tűzhányók tudtak alkotni egykoron. Termékeny talaj képződött a vulkáni hamuból, így csúcsig ér az erdő, ősszel rozsdavörös óriás, télen, ha zúzvara rakódik a fákra, zizegő hang hallatszik, zenél a hegy, nyáron ő jelzi leghamarabb a vihart, máshol még szellő se rebben, de a Murgó morogni, dörmögni kezd, innen származik a neve. A tövében kanyarog be Erdővidékre – a Hatod-hágón keresztül – a XX. század elején épített betonút, az Olt völgyéből itt lehet átjárni Erdővidékre.

Mint jól megépített várnak, Erdővidéknek is több kapuja van. Az északkeleti kapu, vagyis átjáró a Persányi-hegységen keresztül Udvarhelyszékre vezet. Akár Felsőrákosról, a Rika-patak völgyén, akár Vargyasról, a Vargyas-patak mentén indulunk el, s eltérünk balra a Hagymás-, a Szármány-, a Sűgő-patakok völgyébe, a környéken bámulatos kőlikakra, szurdokokra, tölcser alakú mélyedésekre, azaz dolinákra és hasadékokra bukkanunk. A Gódra nevű táj Erdélyország egyik legszebb karszthegysége, nevezetes pontja a Sűgőlik, onnan ered a Sűgő-patak, amelyik nem jelenik meg a felszínen, kacsaringós barlangalagútban folyik, remek föld alatti karszttünemény.

Erdővidék határmezsgyéjén, Vargyas és Homoródalmás között mosott számos barlangot föld alatt a víz, legnagyobb az Almási-barlang (újabb nevén Orbán Balázs-barlang), amelyet az erdővidékiek éppen úgy magukénak tartanak, mint az udvarhelyszékiek, s kultuszát egyformán őrzik, ápolják.

Az igazi vándor nemcsak kapni akar a tájtól, adni is szeretne neki. Élményeket hordozunk magunkban, s azok egyesülnek az itt szerzett friss benyomásokkal. Az élmények sokszor hosszú, szövődményes utat járnak be, átalakulnak, metamorfózisuk révén beépülnek lírába, festményekbe, szobrokba, úti beszámolóba, az olvasóhoz a vászon, a színek, alakzatok könyvek által jutnak el. Ha Olaszhonba utazunk, előtte olyan jó kézbe venni Goethe híres munkáját: *Utazás Itáliában*. Ez a remekmű a részecskegyorsítókhoz hasonlóan mozgósít a pszichében, agyban, lélekben minden belső áramlást.

Itt, a Vargyas völgyének és környékének csodás karsztvidékén önkéntelenül idéződik fel a legerdélyibb költő, Reményik Sándor szülőföldhymnusza. Ő délvidéki utazása során figyelte meg, miként keríti körbe a karszthegység földművelője a zsebkendőnyi területet, s termeli meg azon a mindennapit. Ez szólal meg, mint háttérzene gordonkahangja, ha szétpillantunk Erdővidék és Udvarhelyszék határvonalán:

*Te is, testvérem, karszt sorsodat
Fogadd el, s védd meg karszti földedet,
Azt a sírodnak is kevés humuszt,
Azt a pár négyzetméternyi helyet,
S azt a fölséges Isten-lábnymot,
Mit a lavina minden rohama
Eltörölni még sohasem tudott.
Védd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tűzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt aztán foggal, tíz körömmel.
Démoni dühvel és örült örömmel –
Ahogy lehet...*

(Ahogy lehet)

A reformkor költője, Kriza János még boldog mámorral nevezte *hazának* Erdővidéket, Trianon után Erdély számunkra már kőlavinasújtott terület, törmelékkerítéssel kell védeni a megmaradt oázisokat.

A szellem, a lélek, az ész minden kalandozását megengedi, sőt ösztönzi ez a vidék! Ha Olaszteleken nem térünk el Vargyas irányába, hanem továbbhaladunk a Kormos völgyén fölfelé – ez Erdővidék legnagyobb folyóvize –, boldog öntudatlansággal merülhetünk el az áldott természet pompájában, a füzesek, juharosok, bükkösök, gyertyánosok, tölgyesek, fenyvesek rengetegében, s Erdőfűlén keresztül, át a hegygerinceken, mindvégig vízfolyással szemben halad-

va, a Keleti-Kárpátok hegyvonulatának legnagyobb tőzeglápjához, a Lucshoz jutunk, ennek a vizét csapolja le a Kormos, a láp hordalékanyagától lesznek a vízfenék kövei sötét színűek, innen a Kormos-patak neve. Igaz, a 3 km hosszú, 1 km széles kaldera, vagyis berogyant kráter már Csíkszentkirály területén van, de hozadéka, a víz az Erdővidéket táplálja, ott kerülget kanyarjaival csodás lapályokat, ott öntöz virágarcú réteket, s oda csalogatja a szenvedélyes horgászokat pettyes és szivárványos pisztrángokra.

Akkor zárul be a kör, akkor kerültük meg Erdővidéket, ha délnyugat felé is pillantunk, arra, ahol az Olt kanyarog, azon túl már más tájegység, a Barcaság kezdődik. Két sor fűzérfa keletkezett a két parton, egyik oldalon Hídvég, Bölön, Nagyajta, Miklósvár, Köpec, a másik oldalon – az mostani felosztás szerint már Brassó megye – Apáca, Ürmös, Ágostonfalva, Alsórákos.

Apáca az első magyar enciklopédista, Apáczai Csere János és a kiváló költő, Bartalis János szülőfaluja, kultúrában, szokásokban, önazonosságban mindenik falu része Erdővidéknek, része a Székelyföldnek, még ha Brassó fennhatósága alá is kerültek. A történelem során az volt az itteni lakosság legnagyobb gondja, miképpen védheti meg magát a nyílt síkon betörő ellenségtől, ezért száz mintára erős várakat építettek, az egész vidék fölé emelkedő, impozáns épület-tömb például a bölöni unitárius vártemplom. A népi kultúra, a viselet, az építkezés stílusa is vegyült, komoly szász hatás, újabban román hatás érte ebben a határsávban a magyarságot.

***

Szerencsére olyan szellemi kincsekben gazdag Erdővidék, amelyek megfejtetlen hieroglifek idegenek számára, csak mi értjük azokat, mi lelkesülünk s termékenyülünk meg naponta általuk. El lehetne mondani e vidék történelmét, meg lehetne rajzolni a térképét csak *a mondák, legendák, mítoszok* alapján! Bendekek Elek meg is cselekedte ezt.

Amott a Felsőrákosról Oklándra vezető út mellett Rika-vára, ott élt a nagy hun király felesége, ott szült három fiúgyermeket, s amikor meghalt, valahol ott temették el, ahol a várból legurított hatalmas szikla megállt. Ez a királyné sírja, s körülötte az erdőt ma is Rika erdejének hívják. Azt is tudni véli a népfantázia, hogy a királyné lovait egy bika vadította meg, a hintó felborult, s a mélybe zuhant. A bánatos férj, Attila, arany, ezüst, vas hármas koporsóba helyeztette a drága testet, és rabszolgáival temettette el. Azok kardjukba dőltek, hogy soha senki ne tudja meg pontosan a hant helyét, ne foszthassák ki a sírrablók.

A kör alakú Réka-vár romja viszont már nem legenda, Orbán Balázs is felmérte a bástyát, az omladékokat, Székely Zoltán régész a XIV., a Ferenczi testvérek a XI-XII. századra teszik az építését. Egyesületek lelkes csoportjai restaurálták, kirándulók sokasága keresi fel.

Itt húzódik a Székelyföldön olyan sok helyen felbukkanó rejtélyes sánc- és töltésvonal egyik szakasza, az Ördögborozda, más néven Kakasborozda, amit talán a szarmaták, talán a honfoglaló magyarok ástak. A tudomány hallgat,

a nép beszél. Olyan szép az Orbán Balázs által lejegyzett monda, hogy nem lehet említése nélkül túllépni rajta: „A nép ezen megfoghatatlan, óriási munkával itt is, mint másutt, regéket köt egybe. E tájat azt mondják, hogy 32 óriási bűvös kaka egy hegyes sziklával árkalta; honnan Kakasbarázda neve is; azonban a hajnal ezen bűvös munkájokban meglepően őket, szétreppentek, s sziklakapájukat leejtve, az most is ott van az olaszteleki réten.” (A Székelyföld leírása, I./209).

Ha tovább haladunk Oklánd felé, s a Hagymás-tetőre kapaszkodunk, elmarad oldalt a szegény lány sírja: kőhalom faragatlan fakeresztel. A népi szövetimológia magyarázza a történetet, rablók ölték meg a lányt, de csak egy hagymát találtak a tarisznyájában, erről nevezték el a helyet.

Ennél szebbek a Látóhegy és a Sírókút mondák.

Egyik mondaváltozatban az édesapa, név szerint Máté Bandi és a daliás vőlegény kiszabadítja a tatárok fogságából az elrabolt székely leányt, az édesanya egy hegytetőn várja őket, ez lett a Látóhegy, s a lány és az anya örömkönyneiből forrás fakadt, a Sírókút. A másik változat egyszerűbb, de mélyebbre pillant a múlt kútjába. Azért sírókút a hely, mert ide jártak a hun asszonyok bánatos könnyeiket hullatni. Orbán Balázs magyarázatát a jóízű, archaikus, móriskáló-mondikáló, ráérős stílus miatt érdemes idézni: „A reménylő anya e kúthoz jött imádkozni és sírni, de midőn hős férjét s leendő vejét a rabló tatár fejével s a visszaszerzett leánnyal együtt megtérni látta, akkor örömkönyneket hullatott. Innen e forrásnak Sírókút neve” (A Székelyföld leírása, I./229).

A Látóhegy Vargyas mellett nagyon fontos stratégiai pont volt a tatárjárás idején, onnan az egész vidék látszik, s az őrszemek lármafákkal, kürtöléssel jelezni tudták az ellenség közeledését. A Csalatornya népmonda a tankönyvekbe is bekerült. Híres vitéz volt Csala, s amikor a tatárok elvonultak, felmászott az Almási-barlanggal szemben álló süvegtorony-sziklára, örömeiben nagyot rikkantott, de elveszítette az egyensúlyát, lezuhant, s szörnyet halt. Mindezt illetékes tollforgató, Benedek Elek meséli el ízesen, zamatosan a *Magyar mese- és mondavilág* sommás gyűjteményében. És ami a művészetek egymásba hajlásának szép bizonyítéka: Máthé Ferenc vargyasi mester fából kifaragta a mondákat, a mondák helyszíneit, alakjait és jeleneteit.

Ezen az átjárón indultak neki a kaptatóknak a Háromszékről, Barcaságról, Erdővidékről elindult szekerek az elmúlt századokban, vitték a jó eszű legénykéket a székelyudvarhelyi, székelykeresztúri kollégiumba, sőt tovább, Nagyenyedre, s ennek az eposzba illő felvonulásnak is Benedek Elek a krónikása. Éppen a nagy fordulat évében, 1867-ben vágott neki ő maga gyerkőcként az útnak, s az Oklánd előtti kikericses réten, csillagos ég alatt, ifjak és vének, a negyvennyolcas harcok veteránjai, az apák és a tejfölös százú nebulók megünneplik a nagy történelmi eseményt, a *kiegyezést*, azt, hogy megbékélt királyával a nemzet. Letáboroznak, előkerülnek a hangszerek, még az eldugott tárogatók is, aminek fájdalmas hangjára lassú magyart lejtene az öregek. Legfontosabb prózai munkájának, az *Édes anyaföldemnek* nagy jelenete a tabló.

***

Ha Erdővidék és Erdővidék népének *történelmében* akarunk alámerülni, nagy körültekintéssel, óvatossággal kell eljárni, s igencsak meg kell válogatni a forrásokat. Ez a tudomány sérült leginkább errefelé, és a közelmúltban a bolsevizmus bugyraiban börtön járt annak a historikusnak, aki föl merete mutatni az igazságot a román nacionalista történelemhamisítók, a párthatalom és a megfertőzött román Akadémia hamis dogmaival szemben.

Először azt kell áttekinteni, amit *a nép hozott létre*, illetve őrzött meg emlékezetében abból a korból, amelyből se írásos, se tárgyi bizonyítékok nem maradtak ránk. A nép nem ismeri a diszkriminációt, hitvilága nem irányul senki ellen, nem sérti a román vagy a szász önérzetet, nincsenek olyan céljai, amellyel elhomályosítaná a múltat, igaz, amiképpen hajdanában Homérosz vagy más eposzköltők, a székelység krónikásai is egyaránt áldoztak Klio és Kalliopé oltárán, s ebben a kettősségben akkor jól megfért a történelmi tény a képzelet-szülte regékkel.

Az *őstörténeutről* szóló mondákban keverednek leginkább a kitalált, csodás történetek a tényekkel, de ezáltal olyan szín pompás ötvözet keletkezett, amelynek szárait, ereit nem lehet, nem szabad különválasztani szerelmes földrajzban. Végezzék el azt a szaktudósok, számunkra fontos az, hogy a mondai, mitológiai anyaggal önfeledten, boldogan burkoljuk körbe magunkat, takarózzunk be vele.

A sokat vitatott és ezerszer cáfolt hun–magyar rokonság gondolata ma is élő hit Erdővidéken, mondhatni familiáris viszonyban élnek az itt lakók Attila hun királlyal, Rika királynéval s annak fiaival.

A székelység eredetéről, letelepedéséről keletkeznek bennünk örvénylő gondolatok, ha sziklához, kőhöz, magaslatához kötött mondát hallunk a kereszténység felvétele előtti időkről. Úgy tudják, úgy mesélik Erdővidéken (akárcsak Felső-Háromszéken Bálványosvár környékén), hogy a pogány kori táltosok az Olasztelek közelében levő Tortoma-tetőn tartották szertartásaikat, itt mutatták be a Hadúrnak az áldozatot, és ide temetkeztek. Az átlós és a körkörös árkok nyomai ma is láthatóak.

A Kormos-völgyében is beszédesek a földrajzi nevek. Erdőfüle fölött, a Gyertyános rész tövében áll az Oltár-szikla, másik nevén a Sámán-szikla. Ma cserkészcsapatok ismétlik meg itt az egykori táltosok földet, vizet, tüzet magasztaló, panteisztikus áldozati szertartását, még rigmust is szerkesztettek hozzá:

*Repülj Sámán föl az égre,
Áldd meg véliük pogány néped,
Földet, vizet, tüzet okádj,
Legyen végre holtig hazánk.*

(Közli Lőrincz Sándor: *Erdővidéki túrautak*, 2013.)

Az viszont már nem mítosz, hogy a helynevekből, arcvonásokból, a koponya- és arccsontok alakjából könnyűszerrel kiolvashatók a török (türk), besenyő és

más, Keletről jött népek vonásai, antropológiai ismeretek nélkül is szembeötlik itt-ott egy-egy rövid nyak, csapott szem, magas lemezhomlok, kiugró járomcsont.

A honfoglalás utáni időkből számtalan nyelvi, régészeti és helyföldrajzi adat, nyom maradt fenn. Az itt élők úgy tudják, hogy például Bacon élő személy, mégpedig Szent István király unokája volt, ő birtokolta a két falut és környékét. Bölön honfoglalás kori férfinév lehetett, de kapcsolatba hozták a szót bölömbikával, bölénnyel, a bő terméssel. Kriza írja, hogy a XIX. században Erdővidéken még élt a bölény.

Szépek, ötletesek a falu- és dűlőnevek népi etimológiája! Bibarcfalva nevééről így mesél a nép: A Tiborc-vár (Tiburcz-vár) ura, Biborc (a vár romjai ma is láthatók!) a Szent Anna-tó környéki sziklakastélyból választott magának arát, akinek Fiala volt a neve. Az ifjú feleségnek két varázsforrást fakasztott, a szépség és az élet vizét, a két mondai hős nevéből, Biborcból és Fialából keletkezett Bibarcfalva neve. S református templomában restaurálták a Szent László legendát megörökítő freskókat, amelyeket Orbán Balázs fedezett fel.

A vidék központja Barót, kedves kisváros, a csípős nyelvek azt állítják róla: „Ez a falu város.” Nevének legalább tucatnyi megfejtése van. A nép epikus hajlamú, ezért történetet mond: A tatárok elől elmenekült fiatal pár kiáltott fel hazatértében: „Bár ott lennénk már!” Persze tudományos elmélet is született, egyik szakvélemény szerint a „barra” mocsarat jelentő szláv szó, és az Olt folyó neve kapcsolódott egybe az összetételben két mássalhangzó kiesésével.

Olasztelek neve az Árpád-házi királyok és az Anjou dinasztia által betelepített taljánokról beszél, ott ma is gyakori a Fábián, Kolumbán, a Markó családnév, sőt ide, a hegyek közé a tenger emlékét is elhozták, a Kolumbánok címerének fő motívuma egy hajóorr madárral.

A múltkeresésben, múltboncolásban a nyelv igen szívós bizonyító adatokkal szolgál, a hangok, szavak, szerkezetek élete egyidős a népek, nemzetek életével. Ausztriában, a Bécsi Tudomány Egyetemen államvizsga-dolgozat készült erdővidéki földrajznevek megfejtéséről, Hegedűs Ildikó: *A Dél-Hargita helyneveinek etimológiája – A Vargyas völgye*. Érdeemes idézni legalább három izgalmas megfejtést, magyarázatot: A „mál” szavunk – írja a szerzőnő – elterjedt és közkedvelt volt a XIX. században, Vörösmarty még használta:

*Nem kell neki róka málja,
Sem a szomszéd Bibliája;
(Petike)*

Itt a róka finom, gallérnak használt prémjét jelentette, a Székelyföldön egy domb vagy hegygerinc déli, verőfényes részét nevezik meg még mindig ezzel a kihaltnak vélt szóval. A magas hangú változata a „mell” különben megtalálható a vogul, az észt, a mordvin nyelvekben is. A Vargyas völgyében a patak által sziklában vágott két sziklacsúcs neve az „Alsó-Mál”. De van Belső-Mál, Külső-Mál, Felső-Mál is.

A második szócikk egy kedves, a vidékre igen jellemző természeti képződményt nevez meg: *Darázsforrás*. Karsztvidéken a felszínre feltörő vízben a szén-

dioxid-gáz felhossa a meszet, s az a levegőn kicsapódik, ezáltal laza szerkezetű, lyukacsos kőzet jön létre, mintha darazsak építettek volna fészket.

Ki gondolná, hogy a legnagyobb magyar neve is földrajzi név lett Erdővidéken? Nem messzi az Almási-barlang bejáratától, a Csudálókő mellett Széchenyi-szirtnek neveznek egy kősziklát, amelyről – olvassuk a bécsi diplomamunkában – „belátható a szoros teljes, leglátványosabb, középső része”. Orbán Balázs is nagy lelkendezéssel ír a legnagyobb magyarról és a Vargyas-völgyi szirttről: „Valójában a nagy honfinak nagyobb szerű emlékkövet nem fog soha e haza emelni...” (A Székelyföld leírása, I/92).

Függetlenül a toponímiai és névfejtő magyarázatoktól, van Erdővidéken egy szójárás, szóbeszéd, amelyik a néptudat legmélyén maradt meg, s ez az *ősfoglaló*. Családokra mondják elsősorban, hogy *ősfoglalók* voltak, ami természetesen az egész magyar lakosságra vonatkozik. S hogy ez az ősfoglalás mikor következett be pontosan, vitatják a historikusok, mégpedig két táborra szakadva. Vannak, akik honfoglalás előtti székely jelenlétet és avar (hun) rokonságot tételeznek fel, s vannak, akik az Árpád-házi királyok tudatos ország-, egyház- és hadsereg-építés eredményének tartják a székelység betelepítését a mai Erdély délkeleti területeire, így Erdővidékre is.

Az 1200-as évek elején, II. András (1205–1235) korából már okleveles adatok vannak arról, hogy Erdővidéken falu- és egyházközösségek léteztek, a király a *Diploma Andreamban* (1224), amelyben a Barcaságba telepített német lovagrend kiváltságait, jogait és kötelességeit rögzíti, határszéli falvakat említ, például Barótot, Miklósvárt, Nagyajtát. Sőt egyik, 1211-ben készült adománylevelében II. András megnevezi latinul Miklósvárát: *Castrum Sancti Nicolai*. A falu büszke a múltjára, 2011-ben emlékművet állítottak a 800. évforduló tiszteletére. Ez az oklevél az első írásos adat erdővidéki településről.

V. István (1270–1272), IV. Béla fia már fiatalon Erdély hercege, 1252-ben Hídvég falut Akadás fiának, Vincének adományozta. Ezt a Vincét (Bencens) tartják ősüknek a Mikó és Nemes grófi famíliák, előnevük is Hídvégi. Felsőrákos nevét egy 1235-ken keletkezett perirat említi: az erdélyi püspök és az esztergomi érsek között keletkezett peres nézetletérés. A pápai tizedjegyzékek is bizonyítják, hogy a kora középkorban rendezett magyar és keresztény élet folyt itt, Bibarcfalva 1332-ben és 1333-ban 16 régi banálist fizetett, Nagybacon Péter nevű papja 1334-ben egy verőczeit és két hatos dénárt, Nagyajta 1332-ben 10 régi banálist és két garast.

Logikus ezek után a következtetés: ha a XIII. század elején már virágzó falvak és egyházközösségek voltak Erdővidéken (Bardócon a református egyházközösség XIV. századi harangot őriz, Vargyason a régi Isten háza romjai alól rovasírásos kötömb került elő, az lett az Úr asztala a Makovecz Imre-tervezte új református templomban!), a székely lakosság betelepődése, vagyis az *ősfoglalás* korán, már a honfoglaláskor vagy legkésőbb a XI. században megtörtént. Azok a historikusok vallják ezt, akik elvetik a székelyek avar kori bejövételét. Szerintük a honfoglalás után, különösen a XI. században, jelentős tömegmozgások következtek be a Kárpát-medencében, elsősorban a keleti gyepük védelmére,

a Keleti-Kárpátok vonalára rendelik a magyar királyok – többek között Biharból – a legharciasabb törzseket. (Anonymus híres gesztájában Bihart kazár lakosságú vidéknek mondja!) Ennek egyik bizonyítéka éppen Nagybacon: annak északi részét még ma is Telegdi-Baconnak nevezik, és a székek kialakulásakor Udvarhelyszékhez csatolták, szemben a Barót-patakán túli, déli résszel, amely Sepsiszék része volt.

A székelyek eredetét ezek az ismeretek sem oldják meg véglegesen. Különbözőségük, másságuk csakis társadalmi berendezkedésükben létezett, nyelvében, szókészletének összetételében, leszámítva a nyelvjárási vonásokat, nem különbözött és nem különbözik más tájegységek magyar lakosságának nyelvétől. Ha más népfajt (kabar, kazár) is sejtetnek a régi, főleg keleti források, a beolvadás olyan rég bekövetkezett, hogy a nyelvcserének semmi nyoma nem maradt. Mégis önálló etnikumnak tartották évszázadokon keresztül a székelységet (natio Siculica), s Erdély három nációját, a magyart, a székelyt és a szászt megkülönböztette a jogrendszer. Annyiban indokolt ez, hogy Székelyföldön „...a magyarság többi részétől eltérően a nemzetségek nemcsak birtokjogi szerepüket őrizték meg, hanem azt a közigazgatási és bíraskodási intézményekben formát öltő közjogi kapcsolatot is, mely az egyes nemzetségeket politikai egységbe kovácsolva tartotta az egész középkoron keresztül, sőt formailag egészen 1848-ig” (*Erdély története*, 1/292).

Ebben a társadalmi struktúrában, a birtokjogban, a közbirtokosságban, a közigazgatásban, a bíraskodásban keresendő a székelység mássága, s természetesen a könnyűlovassági harcmódorukban, amelyet sokkal hosszabb ideig őriztek meg, mint a magyar királyi hadsereg. Erdővidék, földrajzi zártsága miatt, különösen konzervatívnak bizonyult, még a XIX. század első felében is a királybíróknak van nagy tekintélyük, és a bíraskodás s annak végrehajtása ősrégi módon, a helyszínen történt. Bardóc faluban 1876-ig maradt fenn az úgynevezett Dulló Ház, ebben lakott a dulló, az akkori szolgabíró, és a deres az udvaron, egy nagy eperfa alatt állt. A főkirálybíró csak a XVI. század végén lépett a székbíró (judes sedis) helyébe.

Határmódosulások, bomlások következtek be a székek közigazgatási felosztásában, a XIV. század végén Miklósvár fiúszék levált Sepsiszékről, a XVII. században Bardóc fiúszék Udvarhelyszékről. A kettő együtt alkotja Erdővidéket, ezért kell történelmét, földrajzát, néprajzát, szellemi életét külön vallatóra fogni, emiatt kell vállalkozni e táj, e vidék megszólítására, s ha ő is megszólít minket, boldogan merülhetünk el a kölcsönös vallomástétel misztériumában.

A középkori dinasztiai magyar királyai, de később az erdélyi fejedelmek is jelentős *kiváltságokat* adományoztak a gyepűvédő székelységnek, mert ők, akár csak a magyar nemesek, vérükkel adóztak, s mivel a privilégiumaikat gyakran megnyirbálták, visszavonták, állandó elkeseredett harcot vívtak. A kiváltságok védőburka, kerete az önkormányzati rendszer volt, a „szék” jogi, katonai szerv és közigazgatási egység, egyúttal terület neve. Benkő Elek szerint a székek kialakulása már a XIII. század végén megkezdődött.

Itt, Erdővidéken Barcsay Ákos (1658–1661) erdélyi fejedelem uralkodása idején robbant ki az egyik véres konfliktus, a mértéktelenül megadóztatott székelyek fellázadtak, s a véres csata Köpec falu mellett, Csemerétjén zajlott, ahol a mérszáríást és a csonkításokat a fejedelem testvére, Barcsay Gáspár irányította. Azóta él Erdély-szerte a közmondás: *Baj van Köpecen!*

Mások a negyvennyolcas eseményekkel, Heydte osztrák kapitány, később őrnagy, ezredes, a hírhedt hóhérlegény vérengzésével hozzák összefüggésbe a szólást. (Állítólag ő látta utoljára Petőfi holttestét a fehéregyházi csatatéren.) Sokkal szebb és felemelőbb az az eseménysorozat, amelyik dicsőséges korszakunkban, 1848-ban zajlottak Erdővidéken. Két vashámort is működtetett Gábor Áron, egyet Erdőfüle végében, ahol az ágyúgolyókat gyártotta, és egyet Kisbacon és Magyarhermány közelében, a Fenyős-patak mentén, Bodvajban, ahol az ágyúk készültek. Két erdővidéki csatát tüzérségi fölényrel nyertek meg a székelyek, egyet 1848. november 30-án Hídvég-Árapatak között és egyet 1848. december 13-án a Köpec-Ágostonfalva-Felsőrákos keresztútnál. Mindkét csatában Gábor Áron irányította a tüzérséget. A Köpec melletti, ún. véczéri csata helyszínén, az 1970-ben felállított emlékmű – egy gránitból kifaragott törött kard, Tornay András munkája – kegyeleti hely, itt ünneplik az erdővidékiek minden évben 1848-at. Utóregzése is volt negyvennyolcnak. Bartalis Ferencet Sepsiszentgyörgyön, Bertalan Lászlót és Benedek Dánielt Marosvásárhelyen végezték ki, mert 1854-ben részt vettek a Makk-féle összeesküvésben. Mindhárman bibarcfalvi lakosok voltak.

Ennél sokkal nyomasztóbb és fájdalmasabb az újkor egyik borzalma. A második világháború végén, 1944. szeptember 26-án román fasiszták, a Maniugárda tagjai törtek rá Szárazajta lakosságára, ártatlan embereket mészároltak le, középkort idéző kegyetlenséggel vágták le néhányuk fejét fatuskón, a falu lakosságát (gyermekeket, asszonyokat is) arra kényszerítették, hogy az iskola udvarán végignézzék a vérfürdőt; a nevelés színterét változtatták mészárszékké sötét román banditák, s csak az orosz katonák feltűnése miatt hagyták abba a hóhérmunkát. Soha fel nem oldódó komplexus ez a barbár cselekedet minden magyar ember lelkében.

Vértanúkat is gyászol Erdővidék, magányos lázadókat. Budai Domokos (1892–1938) középajtai építésmérnököt a hírhedt román fasiszta szervezet, a Vasgárda gyilkolta meg 1938-ban. Nagyajtáról származott Moyses Márton fiatal költő, matematikus zseni, a líra és a tudományos kutatás nagy reménysége. Diáktársáival az 1956-os forradalmárok megsegítésére indult, a határon elfogták, megverték, megkínózták, bebörtönözték őket. Moyses Márton benzinnel öntötte le magát Brassóban, mint a cseh Jan Palach, tűzhalállal tiltakozott a román kommunista diktatúra ellen. Vargyason nyugszik Borbáth Károly (1931–1980), kiváló helytörténész. Tudományos felfedezései miatt üldözték, visszavonult erdővidéki magányába, rejtélyes körülmények között halt meg 49 éves korában.

***

Erdővidék *szellemi földrajza* legalább olyan gazdag mint a múltja vagy a felszín flórája, faunája. Évszázados protestáns hagyomány követelte minden családtól, hogy egy fiúgyermeket a tudománynak szenteljen. Ennek a felhajtó erőnek köszönhetjük, hogy az egyetemes szellemi élet képviselői lettek az innen magasba emelkedő, tanult elmék, köztük olyanok, akik nélkül elképzelhetetlen a magyar univerzum, a magyar paletta. S mivel Erdővidék lakosságának jelentős része nem volt jobbágy, kollektív nemességet kapott a határőrszolgálatért, küldöttéi a tudósvilágba, a poétai mezőbe is bevitték a szabadság érzetét, a fölemelt fő méltóságát.

Példamutató és Erdővidéket, Barcaságot leginkább jellemző paradigma, hogy a könyvek, kódexek, könyvtárak bűvárlója, Apáczai Csere János (1625–1659) híres *Encyclopaediájában* a szabadság lobogóját bontotta ki. A bevezető részben írja: „...az igazság szabadságának zászlaja alatt honfitársaim elé tártam mindazokat a szükséges dolgokat, amelyek hasznosak, és amelyeket ismerni szükséges...” Felemelő és magasztos ez a tudósi ars poetica! Felemelő és magasztos az, hogy a magyar tudományosság kapujában úgy áll Erdővidék és Barcaság fia, Apáczai Csere János, mint Delacroix nőalakja a barikádon, mint a fáklyát magasba emelő szobor New York kikötőjében.

Nagy mesterének, Descartes-nak a filozófiai rendszerét írta újra magyarul, miközben óriási küzdelmet vívott a tudományos szaknyelv kimunkálásáért. Ugyancsak a magyar nyelv „szárasságát” (szegénységét) olajozta, amikor a teológia, a matematika, a mértan, csillagászat, a természettudomány, a medicina, a földművelés, történelem ismeretanyagát summázta. Nyelvteremtő küzdelme fontosabb, mint a tudományhalmaz, amit tizenegy fejezetben egybeszerkesztett. Aki az óriás vállán ül – vallotta –, messzebbre lát, mint az óriás. Szép gondolatát átvehetjük, s joggal nevezzük őt szellemóriásnak, kinek válláról a múlt és a jövő mezőit pásztázzuk tekintetünkkel.

Sugárzó példakép ő, mert mindezt távol hazájától, Utrechtben cselekszi azzal a gonddal és céllal, hogy a magyar tudományosságot a nyugati népek színvonalára emelje. A hívó szót is meghallotta, 1653-ban Aletta van der Maet nevű holland feleségével, gyerekeivel hazaköltözött Gyulafehérvárra. A nagyszerű élettárs, Aletta van der Maet nevének zenéje szólát a túlvilágból Áprily Lajos számára a házsongárdi temetőben, dal és fény áradt a sírból, és a férj szelleme, jó kísértete jelent meg a kései költő-utód előtt:

*hol a sötétség tenger-árja ellen
ragyogó gátat épített a szellem.*

(Tavaszi házsongárdi temetőben)

Erdély, az erdélyi fejedelmi udvar nem volt felkészülve a „napsugaras nyugat” hazatért követének befogadására, a puritanizmus védelmében elmondott beszéde miatt Apáczait azzal fenyegette meg Erdély fejedelme, II. Rákóczi

György, hogy a toronyból dobhatja le, és csak Lórántffy Zsuzsanna segítségével jutott álláshoz Kolozsvárhoz, ahol beköszöntő beszédében az iskolák feletti szükséges voltáról elmélkedett (*De summa scholarum necessitatae*). Kortársunk, Páskándi Géza, a kiváló költő drámai műben formált fényoszlopot Apáczai Csere János alakjából (*Tornyot választok*). Sok köze volt a fényhez! Ő az első magyar, aki a mi nyelvünkön fogalmazta meg Kopernikusz heliocentrikus elméletét, ő az első tudós, aki vallotta: a tudás a szabadságharc eszköze, a tudomány barikádján állni hősi cselekedet. Ezt a krédót vésték emléktáblájára Apácán hálás utódok 2000-ben: SOHA TUDOMÁNYI FEGYVEREDET KEZEDBŐL LE NE TEDD.

Nem léphetjük át Apáca határát a község XX. századi költőfiának, Bartalis János (1893-1976) nevének említése nélkül. Híres alsókosályi bukolikáival a Dés környéki tájat emelte be a magyar irodalomba, ott írt és gazdálkodott felesége birtokán, de a gyermekkor, a barcasági-erdővidéki emlékek izzottak a lelkében, tájlírása elemeit, mint méh a nektárt, széles mezőkről gyűjtötte össze. Szabadverset írt, s a csoda azzal következett be, hogy tárgyias, prózai mondataiba, verssoraiba be tudta emelni a lírát, a panteizmust, a melankóliát. Önjelmezése létértelmezés is: „Nincs kezdete az én dalomnak, / és nincs vége se, / egy darab a világból, / vagy talán maga az egész világ” (*Ó, szép tavaszi nap!*). Költészetének különös rejtelmeibe akkor tudunk behatolni, ha Kosztolányi Dezső tagadó formában írt kijelentéseit állításokra fordítjuk: „Sehol a közelmúlt avas formanyelve, a nagyzó, világmegváltó romantika, a fontoskodás, a hetvenkedő, mellét verdeső öntetszelgés.”

A borzalmas világháború és Trianon után az erdélyi magyar irodalom születésének minden fontosabb eseményénél jelen van, a pionírok közt menetel, az útkövezők ösvényeit járja. A kisbaconi mester, Elek apó indult el truppjával faluról falura, városról városra, és evangélisták módjára osztogatták az akkor születő erdélyi irodalom virágait, Bartalis János hűséges tagja volt ennek a társulatnak, és fogadott írófia Benedek Eleknek, ezáltal a hőskor tehetséges és hűséges írástudója.

S még mindig Apáca!

Egyedülálló, híres népszokás a faluban a kakaslövés. A favillára kötözött élő kakas lelövése kétségtelenül pogány korból maradt fenn, de a legenda közelebb, a keresztény korba helyezi a történetet: Tatár-török hadak dúlták a vidéket, a lakosság a közeli Fekete-várban rejtőzött el, de egy öregasszony kakasa kukorékolásával elárulta őket, s az ellenség rájuk tört. A Capitoliumot Juno istennő libái megmentették gágogásukkal, de itt a kakas veszt hozott a várvédőkre, emiatt lövik ma is szegényt Apácán, igaz, most már csak céltáblákra festett képet lyuggatnak át fiatal legénykék nyílvevesszővel, íjas puskával.

***

Az Olt túlsó partján is magasba törtek a szellem hegycsúcsai az elmúlt évszázadokban. A reformkor a hőszok születésének kedvezett, de fordítva is igaz, a hőszok emelték magasba a kort. Nem messze Apácától, vele átellenben, az

Olt túlsó partján, Bölönben született Farkas Sándor (1795–1842), aki előnévnek fölvette faluja nevét. Ő az arany század egyik jeles polihisztorja: teológus, jogász, politikus, közigazdász, lapalapító, szerkesztő, szépíró, utazó, országépítő reformer, Wesselényi Miklós barátja. Bölöni Farkas Sándort túlzás nélkül nevezhetjük a szabadságeszmény akkreditált követének a nagyvilágban. Nyugatra ment, akárcsak Széchenyi István és Wesselényi Miklós azzal a céllal, hogy fejlett civilizációk újításait szülőföldjén meghonosítsa. Útitársával, Béli Ferencsel áthajózta az Atlanti-óceánt, az Újvilág friss szellemét, demokratikus intézményrendszerét fürkészte-firtatta, s hazatérve jegyzetanyaga alapján beszámolót írt, *Utazás Észak-Amerikában* (1834), amely egykönyves íróként örökéletűvé avatta.

Hazájában, Erdélyben még mécsessel világítottak, a leggyorsabb jármű a postakocsi és a lószekér volt, s ő a modern technikát, az amerikai sajtót, az iskolákat, a nevelést, a jogrendet, a vallást, a politikai pártokat vizsgálta: Mit lehetne abból otthon hasznosítani? Beleszerkeszti könyvébe a Függetlenségi Nyilatkozatot, amelyet 1776. július 4-én szavazott meg a Kongresszus 55 képviselője azzal a jelszóval, hogy „minden ember egyenlőnek teremtett”. Bölöni Farkas Sándor könyvében lázító a függetlenség eszméje, s irritálóan új a demokratikus egyenjogúságot hirdető elmélet. A Habsburg hegemonia sötét árnyéka ekkor még túlságosan ránehezedett Magyarországra, az *Utazás Észak-Amerikában* (1834) megjelenésekor Petőfi még csak tizenegy éves, Kossuth Lajos harminckettő, de az idő érésehez Bölöni Farkas Sándor is hozzájárult.

Magyar szellemi univerzumot jellemző adat: Bölöni Farkas Sándor csak 11 évvel volt fiatalabb, mint Kőrösi Csoma Sándor, és egy évben, 1842-ben haltak meg. Mindketten híres utazók, egyik az őshazát kereste Keleten, másik a magyarság civilizációs felvirágoztatásán töprengett Nyugaton. Egyikük a *múltba* utazott, másik a *jövőbe*, de céljuk azonos volt, romantikus lángolóssal szolgálni népet, hazát, nemzetet. Bölöni Farkas Sándor naplótöredékének egyik mondata jellemző koreszme, mindkét utazó életfelfogását hordozza: „Vannak a szívnek oly babonái, melyeket az észnek legkomolyabb bírálatai sem oszlatnak el.”

Apáczai Csere János tragikus sorsát Páskándi Géza írta meg drámában, Bölöni Farkas Sándor alakját regényben teremtette újra Mikó Imre (1911–1977), a híres Mikó-család XX. századi fia, a legnagyobb nemzetiségi szakértő, a szürke eminenciás: *A bércre esett fa. Bölöni Farkas Sándor életregénye* (1969)

Sorsszimbólum. Bércből *kinőni* a természet parancsa. Bércre *esni* a fátum irgalmatlan döntése, ami által a József Attila-i törvény valósul meg: „a hős el van vetve, teremni muszáj”.

***

És sorra jönnek elő az arcok! Bölön után, Barót felé haladva, Nagyajta következik, a híres unitárius püspök, Kriza János (1811–1875) szülőfaluja. Egy könyvomatlan kép maradt fenn róla, arcvonásaiból kiolvasható származása: Torockón voltak bányászok az ősei, kemény férfiak, elszántak, bátrak, s Kriza János jól sáfárkodott a genetikai, erkölcsi örökséggel. Édesapja ugyan már szegény sorsú

unitárius pap, Kriza János élete mégis szívós munkában telt el, a tanulást, az önképzést puritán szigorral végezte, amíg eljutott a püspöki székig, irodalomban a *Vadrózsák* (1863) híres gyűjteményének országos sikeréig, s ezáltal a Magyar Tudományos Akadémia tagságáig. Petőfi-előd, a népiesség korai hírnöke. Három évig Berlinben tanult, itt figyelt föl a Grimm-testvérek munkáira, Herder elméletére, s ennek hatására élete értelmét a nép által alkotott szellemi kincsek összegyűjtésében látta és tudta. Óriási szerepe volt az ún. „herderi jóslat” cáfolásában. A *Vadrózsák* (1863) olyan bőségszarú, amelyből könnyűszerrel fölmutatható Erdővidék *népköltészete*. Indokolt csak ebből a forrásból meríteni, mert amúgy sincs szigorúan elkülöníthető folklórja e kistájnak, Kriza is egész Udvarhelyszék, Csík- és Háromszék anyagát gyűjtötte.

A kortársakban a székely balladák keltettek nagy döbbenetet. A *Kádár Kata*, a *Kőműves Kelemenné*, a *Budai Ilona*, a *Júlia szép leány* drámái tónusa, a jellemek, az események végzetszerűsége a világirodalom, főleg az ókori görög drámák nagy alkotásaival rokon. Mivel a *Vadrózsák* valóban össznemzeti kincsek gyűjteménye, azokat a csírákat, töredékeket kell kiemelni, amelyek később az egész Kárpát-medencében elterjedtek, közismertté váltak. A zeneirodalom klasszikusai a *Tavaszi szél vizet áraszt* remekművet tartják a legszebb magyar népdalnak. Kriza gyűjteményében még csak egy strófa szerepel ebből – a „*virágom, virágom*” ismétlés még hiányzik:

*A pántlika könnyű gúnya,
Mert azt a szél könnyen fújja.
A főkötő nehéz gúnya,
Mert azt a bú nyomdokálja.*

A szerelmi bánat, a kesergés ma is élő, több strófás dala a *Felsütött a hold sugára* kezdetű ének. A *Vadrózsák*ban csak egy, mégpedig Anyaszék egyik településéhez kötődő szakaszt találunk abból:

*Tordátfalván van egy malom,
Bánatot örölnek azon,
Néköm is van búbánatom,
Odaviszöm a hátamon.*

Kodály *Esti dala* egyik nemzeti imádságunk, szent szövegünk, aligha nevezhető jó magyarnak, aki nem ismeri. A világ zenekultúrájában is jelen van, a King's Singers is énekelte. A szakirodalom szerint két szakaszát maga Kodály gyűjtötte a Nógrád megyei Pásztón, a 3. strófa Szeged környékéről került elő, és, íme, Kriza gyűjtésében egyik töredéke:

*Jaj, Istenöm, rendölj szállást,
Mett meguntam a bújdosást,
Idegen földön a lakást,
Éjjel-nappal a sok sírást.*

Bartók figyelmét sem kerülte el a *Vadrózsák*-kötet. Nehéz volna ellenőrizni, közvetlenül vagy más kiadványok közvetítésével jutott el hozzá a versszöveg, aminek hatására megszületett a disszonáns, sikoltó bartóki remekmű:

*Kara-héjja, héjja!
Kilenc pipénk héjja,
Ha nem adod vissza,
Ne jöjj erre héjja!*

Kriza Jánost nem fagyasztotta be protestáns, puritán szerepbe az egyházi méltóság, jókedvű, jó kedélyű ember maradt a püspöki székből, a gyűjtött dalok közül szerelemdal a legtöbb, a fiú és a lány, a férfi és a nő vijjogó párharcáról, különbözőségükről és egymásba robbanó azonosulásukról szólnak. Két példa:

*Búzáat vittem a malomba,
Azt gondoltam, törökbúza,
Törökbúza édes málé,
Nincs szöbb élet, mint a lányé.*

*Mert a léány, mint a páva,
Úgy fekszik a vetött ágyba',
De a legén, mint a kutya,
Úgy leskődik az ablakba'.*

És a másik:

*A fuszujka szára,
Fölfutott a fára,
Az én édesömnek
Csókra áll a szája.*

*Nem bánom, nem bánom,
Csak szívemből sajnálom,
Hogy az én édesöm,
Más karjában látom.*

Kriza közli először az első, igazi, eredeti *székely népmeséket*. Olyan nyelvi és néplélektani mélységek buggyannak föl ezekben, amelyet se az alkotó fantázia, se a delírium, se a megsejtés, se a száraz, logikai töprengés nem tudott mostanig túlszárnyalni. Egyetlen remekmű megemlítésére van itt lehetőség: *Az apám lakodalma*.

Buzogó forrás, mindaz, amit a székelység megélt, amit gondolt, amit a világból a maga képére gyúrt, benne van. Nyelvi leleményeit, turpiságát, abszurd gondolatfutatait, a lehetetlen legyőzését a székely írók feloldva, szálaira bont-

va, más műfajba, versbe, regénybe, novellába transzponálva újraírták, megismételték. Nyirő József és Tamási Áron ennek a televénynek a sarjadéka.

Münchhausen báró kalandjait hahotázva olvassa a világ, s az abszurd történetesorozatból leginkább arra emlékszünk, hogy a kalandor saját hajánál fogva húzza ki magát a mocsárból. Az *apám lakodalma* legényke hőse (Tamási Áron gyermekalakjainak archetípusa) ugyanezt cselekszi többször. Búzát visz a malomba, mert apja nősul, anyját veszi feleségül, (ő csak rá egy évre születik meg!), ostornyeले gyökeret ereszt a földbe, amíg az eprészni szökött malmot hazakergeti. A seregélyek, amiket a kebelébe rakott a fa odvából, elszállnak vele, de lepottyán, s csepp víz sem marad az Oltban...

Fergeteges, bizarr történet, humor hátára kapaszkodott abszurd, szakadék szélen táncoló móka, egyszóval minden eszköz, stíluselem, írói lelemény, ami Rabelais-tól Cervantesig, Molière-től, Swiftig Hasektól Karinthy Frigyesig, az ő tolluk nyomán bevonult és beépült a világirodalomba. A paradoxon annyira otthonos ebben a mesében, mint egy természeti kezdőkép a népdalokban, alig van ehhez hasonlítható tökéletesség, csiszolatlan gyémánt népköltészeti kincsestárunkban.

Krizsa tudatos gyűjtő volt, okos körülpillantással vette be a gyűjteményébe a közmondásokat, táncszókat, találós kérdéseket, öntöző-locsoló versikéket, és tájszótárt is szerkesztett. Milyen kár, hogy kiestek vagy be sem kerültek nyelvünkbe olyan hangulatfestő szavak, mint: ágál (büszkélkedik), agyal (megver), babukol, baggat (lassan, rosszul végzi a dolgát), csángál, csángat (félre veri a harangot), összehuttyan (összeesik), kecskebukát vet (bukfencezik), köntörfalaz (mellébeszél), láz (nagy fennsík), mutuj (ügyefogyott) stb.

Nem is tudott más az ő nyomába lépni, csak a fél évszázaddal később született földije, az ugyancsak erdővidéki Benedek Elek.

***

Köpeczi Sebestyén József (1881–1964) híres heraldikus, címerfestő, genealógus Széken született, de a két világháború között Köpecen élt, mert előneve miatt a román hatalom ezt a falut jelölte ki kényszerlakhelyének. Ő Erdővidék egyetlen deportált polgára. Kalandregény az élete. Festőnek készült, Bécs, München, Párizs műegyetemlein, művésztelepein tanult. Az első világháború végén a Székely Hadosztályban harcolt, foglyul ejtik, Brassóban együtt raboskodott Márton Áron püspökkel. Kivégzését csodával határos módon úszta meg. Megmenekül, s a háború után olyan munkákat végez, hogy I. Ferdinánd román király Bukarestbe rendeli, s megfesteti vele a Hohenzollern-ház nevében Románia államcímérét. Számunkra fontosabb az 1943-ban készült pompás munkája: *A Nemes Székely Nemzet ősi címere*. Szenvedélyesen kutatta és restaurálta a székelyföldi templomok falképeit, számos híres erdélyi család címérét és ex librisét ő készíti el. Hosszas vándorlás után élete utolsó színtere Kolozsvár.

Erdővidék székhelyének jeles fia, Baróti Szabó Dávid (1739–1819) az irodalomtörténeti múltból tekint ránk. Az egykori Magyarország majd minden tájegységén lakott, végül a Felvidéken, Virt faluban halt meg, ott temették el, így

Trianon brutális döntése miatt Szlovákiában nyugszik, de amíg élt, igazi otthona a magyar költészet volt. Érdemes letisztítani a port elfeledett alakjáról! Indokolt az igyekezet, mert korunk a feledés, a múlttemetés csillagövébe lépett át. Szembe kell úszni ezzel az árral, de csak úgy, hogy ne Don Quijote rozsdás pajzsa és rozoga paripája jelenjen meg. A helybéliek járnak igaz úton, az ifjúságnak azzal mutatták föl alakját, hogy róla nevezték el Erdővidék székhelyén a Baróti Szabó Dávid Elméleti Líceumot, s az épület előtt a polihisztor költő szobra áll. Innen sugárzik ki minden szellemi erő Erdővidéken, s azokat az *Erdővidéki Lapok* folyóirat fiatal, tehetséges szerkesztője, Demeter László gyűjti fókuszba.

Ma már alig magyarázható eléggé lelkesen, milyen óriási jelentőségű az a felfedezés, hogy magyar nyelvünk – akárcsak a latin – alkalmas az időmértékes verselésre. Két társával, Rájnis Józseffel és Révai Miklóssal alkotta a híres „klasszikus triáoszt”, s a három tudós költő kísérletezései nyomán megszületett az időmértékes magyar verselés, amely Berzsenyi Dániel és Vörösmarty Mihály eljövételét tette lehetővé. Igaz, parázs vitát, a „prozódia pört” váltotta ki a felismerés. Baróti Szabó Dávid a dallamos erdővidéki nyelvjárás tónusára figyelt, azt hordozta fülében, Rájnis József szembeszállt vele, Batsányi és Révai is beavatkozott, két táborra oszlottak, de a végeredmény az lett, hogy a hexameter, a pentameter madara fölrepült a magyar irodalom egére.

Ugyancsak hármassal – Kazinczy Ferenc, Batsányi János és Baróti Szabó Dávid – 1787-ben megalapítják a kassai Magyar Társaságot, és elindítják az első magyar szépirodalmi folyóiratot, a kassai Magyar Museumot.

Az Erdővidékről elszármazott tudós költő, Baróti Szabó verseivel, nyelvészeti munkáival, műfordításaival (Miltont, Vergiliust magyarította) beépült a magyar irodalom igen fontos, a reformkort előkészítő szakaszába. Napjainkig visszhangzik a korlátlan szabadgondolkodást, a jakobinizmust, a hazafiatlan nemzetárulókat bíráló szava, mert, akárcsak Apor Péter, féltette nemzetét az idegen, kozmopolita kalandorok rombolásától. Karakán, székely természetét Kazinczy jellemezte találóan: „...háta gerince komplementekre hajolni nem tanult”. Igaza volt a széphalmi mesternek. Magyarországra, Erdélybe a felvilágosodás eszméi elsősorban Bécsen keresztül jöttek, és azok a Habsburgok kezében a németesítés, a gyarmatosítás eszközeivé torzultak. A felvilágosodott uralkodó, II. József (1780–1790) a Szent Koronát Bécsbe szállította, centralizálta a sajtóellenőrzést, hivatalossá tette a német nyelvet Magyarországon, megszüntette a megyei önkormányzatot és a főispáni tisztséget, tilalmi rendszert vezetett be a vámgyakorlatban, szemet hunyt a román mócok magyarelles jobbágyfelkelése előtt, felszámolta a szerzetesrendeket.

Mind olyan sújtások, amelyek azóta is ismétlődnek, keleti és nyugati nagyhatalmak súllyesztettek bennünket gyarmati sorba valamilyen, tévedhetetlennek nyilvánított ideológia nevében. Ezért jó, ha felidézzük azoknak az alakját, akik látták saját korukat, s volt bátorságuk és gerincük kiállni a nemzeti eszmények mellett.

***

A Baróton született jeleseink közül Gaál Mózes (1863–1936) érdemel még különös figyelmet. Rokonszenves arcával elsősorban az ifjúság felé fordult, a fiatal nemzedékhez szóltak egykoron regényei, elbeszélései, egyik szerkesztője volt az *Én Újságom* gyermeklapnak. Budapesten, mint tankerületi főigazgató, Babits Mihályt vette pártfogásába, akit pacifizmusa miatt eltávolítottak a katedrájáról. Bensőséges baráti kapcsolatuk mindvégig megmaradt, a nekrológot Török Sophie írta róla. A világ legjobb emberének nevezte.

Ma cserkészcsapat, egyesület, általános iskola viseli Gaál Mózes nevét Baróton, ugyanott szobrot emeltek neki, a kisváros büszke, híres fiára.

Barót közeli faluban, Olaszteleken született Hermányi Dienes József (1699–1763), előnévnek mégis egy másik, erdővidéki falu, Magyarhermány nevét használta. Második, választott pátriája Torockó és Nagyenyed lett. Barátai, ismerősei „*lábakon járó könyvtartó polcnak*” nevezték hatalmas tudása, műveltsége miatt, stílustörténetben a barokk és a rokokó rusztikus változatát, társadalomban a polgári értelmiséget képviseli. Ő ismerte legjobban a XVIII. századi Erdély társadalmának vertikális létrafokait, híres anekdotagyűjteményében, a *Nagyenyedi Demokritusban* az útszéli vándortól, a putrik lakójától a fejedelmi udvarig minden kategóriáról, embertípusról van szava; Rabelais-re vagy a mi Bornemisza Péterünkre jellemző szabadszájúsággal, irgalmatlan személyeskedéssel ítélkezik. Útjára bocsátotta a rövid, prózai műfajt, az *anekdotát*, amely olyan hosszú és fontos szerepet játszott egészen a XX. századig a magyar próza fejlődésében. Tudásszomja ma, az egy dimenzió felé botorkáló ember számára igazán példamutató, nyelveket tanult, levelezett, történelmi, földrajzi, teológiai feljegyzéseket készített, prédikációit Erdély-szerte ismerték.

Mintha csak transzcendens hatalom diktálná, úgy termi Erdővidék a protestáns paptudósokat. Benkő József (1740–1814) Bardócon született, de Középpajtan volt lelkész. Megírta Erdély történetét (*Transsilvania, 1778*), nyelvészkedett, botanizált, először használta magyar nyelven Linné rendszerét, ő írta le latinul is a növények neveit. Több virágnak, növénynek adott nevet, a botanika tudománya Benkő József nélkül elképzelhetetlen. Középpajtai fűvészkertje országos hírű volt. Több falu, Bardóc, Középpajta, Köpec vallja magáénak, versengenek, melyik település volt a nagy tudós bölcsője.

Az innováció lázában él korunk, a XXI. század, nem is tudná megoldani újabb és újabb felfedezések nélkül sokasodó, csomósodó bajait. Erdővidéken a kutató, a feltaláló tudós elme évszázadokra visszatekintve megszokott embertípus. Budai József (1851–1939) Bodos szülötte, másfélszáz növényt nemesített, ebből 35 újfajta gyümölcs, szőlőfalujában ma is él a Técsi Rózsa nevű almafamatuzsálem, és a Budai Domokos-, valamint a Cetz Mária-féle, általa létrehozott almafajták Erdély-szerte ismertek. Ő létesítette a Miskolci Növénynemesítő Intézetet, országos jelentőségű volt a cseresznye és az őszibarack terméshozamának megnövelése.

Benkő Sámuel (Kisbacon, 1743–1825) az első magyar járványszakértő orvosunk, úttörő munkásságának jelentősége felbecsülhetetlen. Miskolcon élt, föl-

vette a harcot a vörheny, a himlő ellen, tanulmányokat, szakkönyveket írt, ő végzett először rendszeres kórbonctani vizsgálatokat.

Azt is már csak a szakma művelői tudják, milyen korszakalkotó volt Benkő Ferenc (Kisbacon, 1745–1816) mineralógusi, ásványkutatói munkássága. Nagyenyeden ő alapítja meg a természettudományi múzeumot, és német minták fordításával megírja az első magyar ásványtani kézikönyvet.

Bem tábornok tábori orvosa, Simonfy Sámuel Tordán született ugyan, de erdővidéki lett, és a forradalom után kiváló egészségügyi munkát végzett. A baróti, ún. Zathureczky-temetőben nyugszik.

Igen, úgy bugyogtak, úgy törtek fel a közrendi székely népből ezek a nagyszerű protestáns paptanárok, tudósok, kutatók, kísérletezők, mint a sok ezernyi borvíz forrás Erdővidék minden tájegységén. Örök példák és eszményképek ők, különösképpen ma, amikor az élet megmaradása a Földön éppen a gondolkodó elmék, a kutató intézetek munkásainak eredményeitől függ.

***

Rejtélyesnek tűnő, de biztos törvények alapján működő metafizikai erők gondoskodnak arról, hogy minden korban feltűnjön, és az éppen üresen álló pályára lépjen egy olyan személyiség, akiben egy vidék, egy korszak, néha az egész nemzet energiái, karizmái sűrűsödnek össze, aki, engedelmessé a parancsnak, elfoglalja helyét bolygórendszerünkben. Ilyen személy volt a XIX. század végén és a XX. század elején Benedek Elek (1859–1929), Erdővidék emblemikus alakja. A híres axiómát Kovács László írta le róla nekrológban 1929-ben: „Benedek Elek sokkal több és nagyobb, mint a művei.”

Emberi nagyságát, a jellem karátos voltát mondta ki ezzel a kortárs kritikus úgy, hogy egyúttal Erdővidék (és Székelyország) népének uralkodó tünetjegyét is megnevezte. A primorok, a lófő- és gyalogszékelyek határvédő katonatársadalma, ha nagy véráldozatok árán is, de megőrizte azt a szabadságot, amelyikkel a honfoglaló közvitéztek egykoron rendelkeztek. Ezt a szabadságot dacos, felemelt fő, nyílt tekintet, lázadó, rebellis természet jellemezte, és nem ismerte a jobbágyi alázatot.

S a kor, a dualizmus kora, amelyben Benedek Elek élt, alkalmas volt a személyiség megvalósulására. Felnőtté vált a magyarság, heves, véres, bukott forradalma után szívós munkába kezdett, és a Monarchia biztosította a teremtő erők kibontakozását. Mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben, tudományban, pénzforgalomban világjelenség lett nemzetünk. A reformkor monumentális vállalkozásait folytattuk hosszantartó, áldott békeidőben.

A nagy robbanás, az urbanizáció veszélybe sodorta a népi kultúrát, ezért kellett jönnie egy olyan írástudónak, aki úgy menti meg, hogy polgárok, kézművesek, arisztokraták, városi munkások asztalára teszi le azt. Benedek Elek főműve, a *Magyar mese- és mondavilág* I–V. (1894–96) a millennium tiszteletére jelent meg díszkötésben, a népnek szánt ponyvafüzetek még korábban, s mint háborgó vizek fölött a bója, jelezte, téves a „herderi jóslat”, gazdag, dús kultúrát teremtett a magyar nép, nem lehet elmondani fölötté a halotti beszédet.

S mindezt egy nagyon kicsi erdővidéki falu, Kisbacon fia cselekedte, egy patkóscsizmás, zekés, posztónadrágos parasztyerek, akiből országgyűlési képviselő, fővárosi lapok szerkesztője, a magyar gyermekirodalom megteremtője, az akkor még csonkolatlan, nagy ország gyermekvilágának halhatatlan Elek nagyapója lett.

S Trianon után Erdély apostola.

Mindez csak vázlat, jelek sora. A százötven kötetes életfa mély gyökérzetű, lombkoronája szétágazó, terebélyes, abból néhány, a népi közmondásokra emlékeztető bölcsességet érdemes kihámozni, és ide iktatni:

Az élet titka a reális arány.

Csak az a valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll, s nem nehéz – a kasza.

Ne félj, ne szégyeld szeretni a hazát!

Inkább légy 'vadmagyar', mint 'szelíd hazafi'.

Állj a védtelenek, gyengék közé, az erősek, hatalmasok oldalán harcolni nem virtus.

Ha fiatalabb lennék, beiratkoznék a technológiára.

A szép ifjúságnál csak egy van szebb, a szép öregség.

Filozófiai rendszer körvonalait véli fölfedezni a XXI. századi olvasó, ha továbbgondolja, kibontja Benedek Elek axiómáit.

Beteljesedett élet után, írás közben érte a halál, utolsó, leírt szavával a „dolgozni” igét ragozta. Maga építette, pompás kúriája most emlékmúzeum, és sírja a kisbaconi temetőben zarándokhely. Ha rajongó csodálói akarunk lenni ennek a pompás kistájnak, Erdővidéknek, nincs értékesebb etalon, mint az a *bölcsesség*, az a *rajongás* és az a *hűség*, amelyet Benedek Elek életművében felhalmozott, s amely szétáradt milliók tudatában. És merjük hozzátenni: lelkében.

***

A rideg, elidegenedett és globalizált nagyvilág ellentétpárja Erdővidék. Régió, ahol nem domináns jegy a provincializmus. Az emberek ismerik egymást, rokoni, baráti szálak hálózzák be a falvakat, s a közmorál élő, eleven erő. Egy nyelvet, egy ö-ző, gyönyörű diftongusokat ejtő nyelvjárást beszélnek, mégis mindenik falunak megvan a maga szokásrendje, arca, külön élete, hagyománya, népviselete. A mesterségek változnak faluról falura, egyikben híresek a bútorfestők, másikon a faragómesterek, kerékgyártók, fazekasok, kosárfonók. Még a temetőkertek is különböznek, messzi földről zarándokolnak ide turisták és szakemberek megcsodálni az apácai vagy az erdőfülei kopjafákat.

A bányászat évszázados hagyomány volt Erdővidéken, barna szenet, vasércet hoztak felszínre kezdetben kézi erővel, újkorban gépekkel, s mint bárhol, kettős az ipar következménye. Megélhetést biztosít a lakosságnak, és súlyos szennyeződést, természetrombolást hagy maga után. Nevet is adtak már ennek az újkori ártalomnak: tájseb. Milyen szomorú szó!

Az ipar haldoklása, megszűnése súlyos egzisztenciális gondok elé állította Erdővidék népét. S az még nagyobb gond, hogy Hídvég, Bölon környékén és

Száldoboson a román nyelvet beszélő romák gyors szaporodása miatt újabb demográfiai háború szakadhat a medencében élő székelység nyakába.

De van egy terület, egy szféra, ahol épségben megmaradt a múlt, s ez a *pan-teizmus*, a fű, fa, virág, hegyhát, patakkanyarulat, hegycsúcs, madárhangoktól, szarvasbögéstől visszhangzó erdők, mezők szeretete. Egyének, családok, csoportok, iskolák járják a vidéket, s világjáró kalandok helyett a kis haza felfedezésére indulnak. Boldogan és büszkén néznek szét valamelyik Látó-hegyről (ilyen több is van!), ereszkednek le onnan a patakok völgyébe, selyemrétekre, fortyogó mocsarak szélére, s boldogan botanizálnak, matuzsálemfákat, természeti műemlékeket ápolnak alázatos tisztelettel, növény- és állatritkaságokat csodálnak meg, s nevet adnak minden borvízforrásnak, erdei kaszálónak, legelőnek, köszálnak, vízmosta hegyszorosnak.

Gyors vízű patakok futnak le a hegyekről, szarvasok csodálják pompás agancsukat a kristálytiszta víz tükrében, s ha révületbe esik a vándor, látni véli a képet, hallani véli a dallamot: „Mint a szép híves patakra...” Zsoltáros földön járunk.

A világ belterjes felfedezése legalább akkora öröm forrása, mint a piramisok, a kanyonok, vízesések, gejzírek, felhőkarcoló vagy a csak számokkal megnevezett utcák labirintusának csodálata. A vidékbe szerelmes rajongó vádolható elfogultsággal, de a nagyvilág nem. Kell lennie valamilyen titoknak, rejtélyes erőnek, ami nem magyarázható lokálpatriotizmussal, mert az angol királyi ház tagja, Charles trónörökös házat vásárolt a földrajzilag Erdővidékhez tartozó Zalánpatakon. Látogatásaival a sok milliós Londont váltja fel a nem éppen 200 lakost számláló székely falucskával.

Mi lehet ennek a titka? Az ókori, keleti bölcs válaszolt egykoron erre a kérdésre:

„Ülj le egy fűszál elé, nézzed azt húsz évig, s megismered a világot” (Konfucius).

Ábrahám Jakab: Menekülés (rézkar, akvatinta, 1991)